

॥ ૐ ॥

॥ શ્રીઉપદેશગ્રંથાવલિ ॥

॥ અંક અગોઆગમો. ॥

॥ ગુજરાતના ત્રણ વર્ણોનું કર્તવ્ય ॥

ભારતખંડના આર્યો પ્રાચીનકાલમાં ત્રિવિધપતા (ત્રિએટના) પ-
શ્ચિમ ભાગમાં, કાશ્મીરમાં, પંજાબમાં અને ગંગાયમુનાના મધ્યપ્ર-
દેશમાં નિવાસ કરતા હશે એમ ઇતિહાસકારો જણાવે છે. કેલાસ,
માનરસરોવર, અમરનાથ, શતદ્રુ (સતલુજ), પિતરતા (ઝેલમ), દ-
સાવતી (રાવી), ગંગા, યમુના ને કુશ્મેત્રભણી આર્યોની અધાપિપ-
ર્યત જે પૂજ્ય પુદિ છે, તેનું કાગળ પણ તે જ છે. ઋગ્વેદજેવા પ્રા-
ચીન પુસ્તકમાં પણ ‘ઇમે મે ગંગે યમુને’ એ ઋચ્યામાં તથા ‘સિ-
તાસિતે સરિતે યત્ર’ એ ઋચ્યામાં ગંગાયમુનાદિનાં નામો જોવામાં
આવે છે. કુરુક્ષેત્રનું માહાત્મ્ય પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી મળી આવે-
છે. શ્રીમદ્ભાષ્યોપનિષદમાં ‘યદનુ કુરુક્ષેત્રં દેવાનાં દેવયજનં સ-
ર્વેષાં મૃતનાં બ્રહ્મમદનમ્’ ॥ એમ જણાવ્યું છે. પણ બીજા ભાગ-
પ્રાણસૂત્ર પ્રવચ્ચકાંડમાં ‘તેષાં કુરુક્ષેત્રં દેવયજનમામ તસ્માદાદુઃ

શાકે ૧૮૧૯ આગાધ શુદ્ધ ૧૫.

પ્રકટ કરનાર,

કાનજી બહવજી વકીલ.

વાંધણી, મોગપુર.

અમદાવાદ “ગુજરાત ગેઝેટ” પ્રેસમાં છાપ્યા.

કુરુક્ષેત્રં દેવાનાં દેવયજનમ્ ॥’ એ વચનથી ને શ્રીમતુરમૃતિમાં
 ‘કુરુક્ષેત્રં ચ મત્સ્યાશ્ચ’ એ શ્લોકથી કુરુક્ષેત્રની ઉત્કૃષ્ટતા દર્શાવી-
 છે. વસન્તિનું પ્રમાણ વધવાથી આર્યોને ગંગાયમુનાના મધ્યપ્રદેશની
 પૂર્વ, પશ્ચિમ ને દક્ષિણ દિશાએ આગળ વધવું પડ્યું. તે કાલે તેઓ
 નો વધારો દક્ષિણમાં વિંધ્યાચલપર્વતપર્યંત ને પૂર્વપશ્ચિમમાં સમુદ્રપ-
 ર્યંત થયો. તેટલા દેશનું નામ તે સમયે તેઓએ આર્યાવર્ત એવું રાખ્યું
 એમ નીચેના મનુભગવાનના વચનથી જણાયછે:—

“આસમુદ્રાત્તુ વૈ પૂર્વાદાસમુદ્રાચ્ચ પશ્ચિમાત ।
 તયોરેવાંતરં ગિર્યોરાર્યાવર્તે વિદુર્બુધાઃ ॥”

અર્થ:—પૂર્વભણીના સમુદ્રથી તે પશ્ચિમભણીના સમુદ્રપર્યંત
 અને હિમાલય તથા વિંધ્યાચલની વચ્ચેનો જે દેશ તેને વિદ્વાંના આ-
 ર્યાવર્ત જાણેછે.

સ્મૃતિકારોના સમયપછી જે આર્યોનો આર્યાવર્તમાં સમાસ ન
 થયો શક્યો કેવા જેઓને ત્યાં નિવાસ કરવાની અનુકૂલતા ન જણા-
 યો તેઓ વિંધ્યાચલની દક્ષિણે આગળ વધ્યા. ઉત્તરોત્તર આ પ્રમાણે
 આગળ વધવાથી વર્તમાનમાં જેટલા પ્રદેશને હિંદુસ્તાન કહેછે, તે-
 ટલા પ્રદેશમાં તેઓની વસતિ થયી. આમ થવાથી જ સાંપ્રતકાલમાં
 સમગ્ર હિંદુસ્તાનને આર્યાવર્ત કહેવામાં આવેછે.

આર્યનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહેવામાં આવેછે:—

“કર્તવ્યમાચરન્ કાર્યમકર્તવ્યમનાચરન્ ।
 તિષ્ઠતિ પ્રકૃતાચારે સ વા આર્યં ઇતિ સ્મૃતઃ ॥”

અર્થ:—કરવાયોગ્ય કર્તવ્યને આચરતો છો. તથા અકર્તવ્યને નહિ આચરતો છો. જે શુદ્ધ આચારમાં સ્થિતિ કરેછે, તે આર્ય કહેવાયછે. અર્થાત્ શ્રુતિસ્મૃતિએ ઉપદેશ કરેલા સદાચારમાં જે શ્રદ્ધા-ભક્તિથી સ્થિત છે, તે આર્ય કહેવાયછે.

આર્યો પોતાનાથી મિત્ર જાતિને અનાર્ય, શૂદ્ર, નિષાદ, દરથુ કે રક્ષેછ કહેતા, અને તેમને વૈદિક કર્મોનો ઉપદેશ ન કરતા, એમ પ્રાચીન ગ્રંથોપરથી જણાયછે.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય તે વૈશ્ય એ ત્રણ વર્ણુ આર્યોમાં શુભકર્મથી હતા, પણ તેઓ પરસ્પરમાં એકબીજાને ત્યાં બોજન કરતા તથા નીચલ્યા વર્ણુવાળા ઉપરના વર્ણુવાળાને કન્યા પણ આપતા. શુભકર્મ-નુસાર વર્ણુવ્યવસ્થા હોવાથી પરસ્પર સંપત્તિ લીધે વ્યવહારપરમાર્થમાં તેઓ વિશેષ આગળ વધી શકતા. ધર્મપાલનમાં સૌને આશ્રય રહેતો, કેમકે ધર્મચર્યાવડે ઉત્તમ વર્ણુની સ્થિતિ રહેતી કિંવા નીચલ્યા વર્ણુને ઉત્તમ વર્ણુની પ્રાપ્તિ થતી. શ્રીઆપસ્તંબ ધર્મસૂત્રના બીજા પ્રવચનના ચોથા પટલમાંનાં નીચેનાં સૂત્રોમાં ધર્માધર્મની ચર્યાથી વર્ણુમાં ફેરફાર થવાની વાત સ્પષ્ટપણે દેખાડીછે:—

“ધર્મચર્યયા જવન્યો વર્ણઃ પૂર્વે પૂર્વ વર્ણમાપદ્યતે જાતિ-
પરિવૃત્તૌ॥અધર્મચર્યયા પૂર્વો વર્ણો જવન્યં જવન્યં વર્ણમાપદ્યતે
જાતિપરિવૃત્તૌ ॥”

અર્થ:—ધર્મચર્યાવડે જાતિના ફેરફારમાં નીચલ્યો વર્ણુ પૂર્વે પૂર્વ વર્ણુને પામેછે. અને અધર્મચર્યાવડે જાતિના ફેરફારમાં પૂર્વ વર્ણુ નીચલ્યા નીચલ્યા વર્ણુને પામેછે.

શ્રીશુક્રનીતિના ચોથા અધ્યાયના ચોથા પ્રકરણના નીચેના શ્લોકમાં સદાયરણુદ્વારા ઉત્તમતા પામેલા પુરુષોનાં નામે જણાવ્યાં છે, તેથી પૂર્વોક્ત વાર્તા સિદ્ધ થાયછે:-

“વિશ્વામિત્રો વસિષ્ઠશ્ચ મતંગો નારદાદયઃ ।

તપોવિશેષૈઃ સંપ્રાપ્તા ઉત્તમત્ત્વં ન જાતિતઃ ॥”

અર્થ:--વિશ્વામિત્ર, વસિષ્ઠ, મતંગ અને નારદાદિ ઋષિઓ તપોવિશેષથી ઉત્તમપણાને પામ્યા, જાતિથી નહિ.

શુભકર્મથી વર્ણના ભેદ થયાનું પણ શ્રીશુક્રનીતિના પ્રથમાધ્યાયના નીચેના શ્લોકોથી જણાયછે:-

“ન જાત્યા બ્રાહ્મણશ્ચાત્ર ક્ષત્રિયો વૈશ્ય એવ ન ।

ન ચ શૂદ્રો ન વૈ મ્લેચ્છો ભેદિતા ગુણકર્મભિઃ ॥

જ્ઞાનકર્મોપાસનાભિર્દેવતારાધને રતઃ ।

શાંતો દાંતો દયાલુશ્ચ બ્રાહ્મણશ્ચ ગુણૈઃ સ્મૃતઃ ॥

લોકસંરક્ષણે દક્ષઃ શૂરો દાંતઃ પરાક્રમી ।

દુષ્ટનિગ્રહશીલો યઃ સર્વૈ ક્ષત્રિય ઉચ્યતે ॥

ઋયવિક્રયકુશલા યે નિત્યં પણ્યર્જીવિનઃ ।

પશુરક્ષાઃ કૃષિકરાસ્તે વૈશ્યાઃ કીર્તિતા ભુવિ ॥

દ્વિજસેવાર્ચનરતાઃ શૂરાઃ શાંતા જિતેન્દ્રિયાઃ ।

સીરકાષ્ટવૃણવહાસ્તે નીચાઃ શૂદ્રસંજ્ઞકાઃ ॥

ત્યક્તસ્વધર્માચરણા નિર્ઘૃણાઃ પરપોડકાઃ ।

ચંડાશ્ચ હિંસકા નિત્યં મ્લેચ્છાસ્તે હ્યવિવેકિનઃ ॥”

અર્થઃ—આ લોકમાં જન્મથી કોઈ બ્રહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર તથા મ્લેચ્છ નથી, પણ ગુણ તથા કર્મવડે થયેલા છે. જે જ્ઞાન, ક્રમ તથા ઉપાસનાએ કરી ઈશ્વરાધિનમાં પ્રીતિ રાખનાર, શાંત, નિર્તેદ્રિય તથા હ્યાણુ હોય તે એવા ગુણોવડે બ્રાહ્મણ કહેવા છે. જે લોકોનું સંરક્ષણ કરવામાં નિપુણ, શૂરવીર, નિર્તેદ્રિય, પરાક્રમી તથા દુષ્ટોને દંડ દેવાના સ્વભાવવાળો હોય તે જ ક્ષત્રિય કહેવાય છે. જેઓ કૃત્રિમ કરવામાં કુશલ, નિત્ય વ્યાપાર કરનાર, પશુ પાળનાર તથા ખેતી કરનાર હોય તેમને પૃથ્વીમાં વૈશ્યો કહેવા છે. જેઓ દ્વિજોની સેવાપૂજામાં પ્રીતિવાળા, શરા, શાંત, નિર્તેદ્રિય અને હલ, કાંઈ તથા તૃણને વહન કરવાનું હુદ્ર કામ કરનાર હોય તે નીચ લોકો શૂદ્રનામવાળા છે. જેઓ સ્વધર્માચરણરહિત, નિર્દય, ખીજાઓને પીડા કરનાર, ક્રૂર, નિરંતર હિંસા કરનાર તથા અવિવેકી હોય તેઓ મ્લેચ્છ કહેવાય છે.

વર્તમાનકાલમાં બ્રાહ્મણોની જે જ્ઞાતિઓ નેથીએથીએ, તે જ્ઞાતિઓ પ્રાચીન કાલમાં ન હતી. મૂળમાં બ્રાહ્મણુમાત્ર બ્રાહ્મણુસંજ્ઞાથી જ ઓળખતા, અને તેઓને પરસ્પર ભોજન કરવાકરાવવાનો તથા કન્યા લેવાદેવાનો વ્યવહાર હતો. કાલે કરીને ગૌડ અને દ્રાવિડ એવા બ્રાહ્મણોના બે વિભાગ થયા. દેશભેદથી અને આચારભેદથી તે પ્રત્યેકના પુનઃ પાંચ પાંચ પેટાભેદ થયા. સારસ્વત, કાન્યકુબ્જ, ગૌડ,

ઉત્કલ ને મૈથિલ એ વિંધ્યાચલની ઉત્તરમાં રહેનારા પંચગૌડનાં નામ છે. અને કર્ણાટક, તૈલંગ, દ્રાવિડ, મહારાષ્ટ્ર ને ગૂર્જર એ વિંધ્યાચલની દક્ષિણે રહેનારા પંચદ્રાવિડનાં નામ છે. એ દશ પ્રકારના બ્રાહ્મણોના પાછા ચોરાશી ભેદ થયાનું સોડામાં કહેવાયછે. પણ તેથી વધારે ભેદ થયેલા હોય એમ જણાયછે. જેમાંના કેટલાક પ્રસિદ્ધ ભેદોનાં નામો નીચે દર્શાવીએછીએ:—

૧. સિદ્ધપુરા ઔદીચ્ય. ૨. શિહોરા ઔદીચ્ય. ૩. ટોળકીઆ ઔદીચ્ય ૪. વડનગરા નાગર. (ગૃહસ્થ તથા બિહુક). ૫. વિશલનગરા. ૬. સાઠોદરા. ૭. પ્રમ્તોરા. (એ તડના.) ૮. કૃષ્ણોરા. ૯. ચિત્રોડા. ૧૦. સાચોરા. ૧૧. ઉદંબરા. ૧૨. નરસાપરા. ૧૩. વલ્લાદરા. ૧૪. પંગોરા. ૧૫. નાંદોદરા. ૧૬. ગિરનારા. (ત્રણ પ્રકારના.) ૧૭. સોમપરા. ૧૮. હરસોરા. ૧૯. જોસધરા. ૨૦. ગંગાપુત્ર. ૨૧. મોહમૈત્રા. ૨૨. ગોમિત્રા. ૨૩. આઘગોડ. ૨૪. ગૂર્જરગૌડ. ૨૫. કરાડા. ૨૬. વાયડા. ૨૭. ભટમેવાડા. ૨૮. ત્રવાડી મેવાડા. ૨૯. દ્રાવિડ. (પુદ્ગરાદિ ચોવીશ પ્રકારના.) ૩૦. દેશાવાલ. ૩૧. રાયકવાલ. (એ તડના.) ૩૨. રોઢવાલ. ૩૩. ખેડાવાલ. (બાહ્ય તથા ભીંતરા.) ૩૪. સિંધુવાલ. ૩૫. પક્ષિવાલ. ૩૬. ગોમતીવાલ. ૩૭. ઇંટાવાલ. ૩૮. મેડતાવાલ. ૩૯. ગયાવાલ (માગધ). ૪૦. અગસ્ત્યવાલ ૪૧. પ્રેતવાલ. ૪૨. યાજ્ઞિકવાલ. ૪૩. ઘોડવાલ. ૪૪. પુદ્ધવાલ. ૪૫. ઉનેવાલ. ૪૬. રજવાલ. ૪૭. કનોજીઆ. ૪૮. શરવરીઆ. ૪૯. કંડોલીઆ. ૫૦. કરખેલીઆ. ૫૧. પરવાલીઆ. ૫૨. સોરઠીઆ સારસ્વત. ૫૩. તંગમોડીઆ. ૫૪. સણોઠીઆ. ૫૫. વંશવદા. ૫૬. મો-

તાલા. (જે પ્રકારના.) ૫૭. ઝારોલા. ૫૮. રાયમુલા. ૫૯. કપિલા. ૬૦. અક્ષયમંગલા. ૬૧. ગુગળી. ૬૨. નાપલા. ૬૩. અનાવલા. (ભા-
દેલા ને દેશાધ). ૬૪. શ્રીમાલી. ૬૫. ત્રિવેદી મોઢ. ૬૬. આતુવેદી મો-
ઢ. ૬૭. અગ્યાર્પણા મોઢ. ૬૮. જેદીમલ મોઢ. ૬૯. ધીજો (બેતુ)જા
મોઢ. ૭૦. શ્રીપાળા મોઢ. ૭૧. ખીજડીઆ મોઢ. ૭૨. તાંજળીઆ
મોઢ. ૭૩. વાદ્મિક. (વાલમ). ૭૪. નારદીઆ. ૭૫. કલિંગા. ૭૬.
તૈલંગ. (વેલનાડુ, વેગીનાડુ, મુર્કિનાડુ, કર્ણકર્મા, તિલંગાણી ને કાસલ
નાડુ એમ છ પ્રકારના.) ૭૭. ભાર્ગવ. ૭૮. માલખી શ્રીગોડ. ૭૯.
નંદવાણા. ૮૦. ભરથાણા. ૮૧. પુષ્કરણા. ૮૨. સિંધવા સારસ્વત.
૮૩. ખડાયતા. ૮૪. મારુ. ૮૫. દયમા. ૮૬. ચોવીશા. ૮૭. જાં-
ણુ. ૮૮. મહારાષ્ટ્ર. (દેશસ્થ ને કાંકણસ્થ.) ૮૯. દક્ષિત. ૯૦. લલા-
ટ. ૯૧. કાન્યકુબ્જ. ૯૨. ખોરસદા. ૯૩. પંચોત્તિ. ૯૪. ઉત્કલ. ૯૫.
અગોટી. ૯૬. માથુર. (ચોઆ). ૯૭. મૈથિલ. ૯૮. કલભવ. ૯૯. દ-
શાહરા. ૧૦૦. તલાજીઆ. ૧૦૧. પારાશરી. ૧૦૨. આભીરા. ૧૦૩.
કુરુવાલ. ૧૦૪. સનાદય (સનોડીઆ). ૧૦૫. હર્યાણા. ૧૦૬. શાકલ-
દીપી. ૧૦૭. ગોલવાલ. ૧૦૮. પ્રયાગવાલ. ૧૦૯. ગોપવાલ. ૧૧૦.
રવિવાલ. ૧૧૧. કલાદત્રાગડ. ૧૧૨. અંતવેદી. ૧૧૩. ગાલવ. ૧૧૪.
કાપિત્ય. ૧૧૫. વટમૂલ. ૧૧૬. સગાલવાટ. ૧૧૭. ખારોલા. ૧૧૮.
ખસોદા. ૧૧૯. ડેરોલા. ૧૨૦. ઝોરપાલ. ૧૨૧. નિયોગી. (ચાર પ્રકા-
રના.) ૧૨૨. ત્રિહોત્ર. ૧૨૩. દ્વાત્રિંશદ્વ્યામ (છવીશ પ્રકારના.) ૧૨૪.
ભોજક. ૧૨૫. માધ્યંજન. ૧૨૬. ખંગાલી. ૧૨૭. તપોધન. ૧૨૮.
કંઠાવર. ૧૨૯. કોટ. ૧૩૦. શિવલિ. ૧૩૧. ચોરાશી મેવાડા. ૧૩૨.

બંધુલ. ૧૩૩. બારડ. ૧૩૪. વાસિષ્ઠ. ૧૩૫. સૌરભ. ૧૩૬. દાલબ્ય. ૧૩૭. સુખસેન. ૧૩૮. બટનાગર. ૧૩૯. સૂર્યધ્વજ. ૧૪૦. કૃકલ. ૧૪૧. કિલવંત. ૧૪૨. દેવરુખ. ૧૪૩. શેણુવી સારસ્વત. ૧૪૪ શુ-ક. ૧૪૫. પારીખ ૧૪૬. શિખવાલ. ૧૪૭. મેદપાઠ ૧૪૮. સૂદ્રગો-ર. ૧૪૯. ગોલાગોર. ૧૫૦. ધોળીગોર. ૧૫૧. કાછીઆગોર. ૧૫૨. ગંધર્વગોર. ૧૫૩. કાલીગોર. ૧૫૪. ખારવાગોર. ૧૫૫. રાજગર. ૧૫૬. મોચીગોર. ૧૫૭ બરડાઈ ઇત્યાદિ. ઇત્યાદિ.

શિવપાંચાલ, ઉપપાંચાલ અને અક્ષપાંચાલ એ ત્રણ પ્રકારના આ-લશો ઉપઆલશો ગણાયછે.

પાતિત્યગ્રામ, મિથુનહર, બેલંજિગ્રામ, ગૌરાષ્ટ્ર, કેરલ, તુલર, નૈ-યુરુ, હૈર ને ચંબરાદ્રિ એ નવ પ્રકારના આલશો પતિત આલશો ગણાયછે.

પૂર્વોક્ત આલશોમાંના નેઓ ગૂજરાતમાં રહેછે, તેઓમાંના કેટલાકમાં દેશાદિના ભેદથી સંવા (સમૂહ) પડેલા છે. વળી કેટલાકમાં ક્રમેશાદિને લીધે તડો પડેલાં છે, અને અઘાપિ પણ પડતાં જાયછે.

સૂર્યવંશી અને ચંદ્રવંશી એવાં બે ક્ષત્રિયકુલ પ્રાચીન કાલમાં આર્યવર્તમાં હતાં. પશ્ચાત્ તેમાંથી જદવ, કછવાહા, પરમાર, તોંવર, ચહુવાણુ, સોલંકી, રાંદેલ, સીસોર, આબીવર, દાહિમા, મકવાણા, ગોહિલ, ગહિસોંત, ચાવડા, પઢાર, રાડોડ, દેવડા, ટાંક, સિંધવ, અનિગ, ચોતિક, પ્રતિહા, દધીખટ, કારંટપાલ, કોટપાલ, હુણુ, હાડા, ગોડ, નેહવા, જટ, ધ્યાનપાલ, લકુમ, રાજપાલ ને કાલહર એ કુલો ઉત્પન્ન થયાં.

અલક્ષત્રિય, બાટીઆ, લોહાણા, ખત્રી, મરાઠા અને બાનુશાલી (બજુશાલી) એઓ પણ ક્ષત્રિયકુલના છે, એમ તેમના હતપતિત્રેઓથી જણાય છે.

પરમારની પાંત્રીશ, રાડોડની તેર, જાદવની વીશ, ચહુવાણની ચોવીશ ને સોલકીની સાત શાખા મળી કુલ નવ્વાણુ શાખા ક્ષત્રિયમાં હોવાનું પણ કહેવાય છે. અને મુસલમાનોએ વટલાવ્યાથી મોલેસલામ, ખોળ ને મેમણુ ઇત્યાદિ જાતિઓ એમાંથી જુદી પડી છે.

કણુખી—લેઉઆ તથા કૈડવા, વાણીઆ ને વૈશ્યસૂતાર એ વૈશ્ય હોય એમ તેમની વર્તમાન સ્થિતિપરથી જણાય છે, પણ પ્રથમની બે જાતિના વહિવંચાથી જણાય છે કે તેઓ પૂર્વે ક્ષત્રિય હતા. કૈડવા કણુખી એક પ્રકારના છે. લેઉઆ કણુખીમાં પાટીદાર તથા કણુખી એવા બે વિભાગ છે. તેઓની આમાદિપરત્વે ઘણી શાખાઓ છે. વાણીઆની નીચે પ્રમાણે નાતો છે:—

શ્રીશ્રીમાળી, શ્રીમાળી, અગરવાળ, અનેરવાળ, આદખરજી, આરચિતવાળ, આરવાળ, આસવાળ, અડોરા, કઢેરવાળ, કપોલ, કરબેરા, કાકલીઆ, કાળેટીવાળ, કોરટાવાળ, કંબોવાળ, ખડાયતા, ખાતરવાળ, ખીચી, ખંડેવાળ, ગસોરા, ગુજરવાળ, ગોયલવાળ, નકાક, નરસિંહપરા, નાગર, નાગદ્રા, નાધેરા, ચિત્રોડા, ચેહેત્રાવાળ, ઝારોલા, જીરનવાળ, જૈલવાળ, જેમા, જખુ, ઝભિયારા, ઠાકરવાળ, ડીકુ, ડીડોરીઆ, ડીસાવાળ, તેરોટા, તીપોરા, દસારા, દોઈલવાળ, પદ્મોરા, પલેવાળ, પુષ્કરવાળ, પંચમવાલ—પાંઆ, બટીવરા, બરુરી, બાઇસ, બાશ્રીઆ, બાબરવાળ, બામણુવાળ, બાલમીવાળ, બાહોર, બેડનોરા, બાજેરવાળ, બારીજ, ભુંગરવાળ, ભુંગડા, માનતવાળ, મેડતાવાળ, માડ,

મેવાડા, મીઠીરીઆ, મંગોરા, મંડાફુલ, મોઢ (અડાલન, માંડલિયા ને ને ગોલુન), મેડોરા, લાડ, લાડીસાકા, લિંગાઈત, વાયડા, સ્તખી, સુરરવાળ, સિરફેરા, સોની, સોજતવાળ, સારવિયા, સોહારવાળ, સાચોરા, હરસોરા, સૌરઠીઆ ને નીમા.

હવે ગૂજરાતના બ્રાહ્મણોના કર્તવ્યને સંક્ષેપમાં કહીએછીએ:—

ગૂજરાતમાં રહેનારા બ્રાહ્મણોએ પરસ્પરમાં કુસંપ તથા ઈર્ષ્યાનો ત્યાગ કરી ઐક્ય તથા પ્રેમની વૃદ્ધિ કરવી જોયીએ. કુસંપ અને ઈર્ષ્યાથી જેમ વ્યક્તિની અધોગતિ થાયછે, તેમ જ્ઞાતિઓના પરસ્પરના કુસંપ અને ઈર્ષ્યાથી જ્ઞાતિઓનો પણ અધઃપાત થાયછે, એ વાત સ્મરણમાં રાખવી જોયીએ. ધન અને વિદ્યાથી આર્ય થવાતું નથી, પણ સદાય-રણથી જ આર્ય થવાયછે, એમ ‘વૃત્તેન હિ ભવત્યાર્યો ન ધ-નેન ન વિચ્ચયા||’ એ વચનથી શિષ્ટો કહેછે, માટે સદાયરણ સંપાદન કરવા સતત ઉદ્યમી રહેવું જોયીએ. જ્ઞાન (આત્માના તથા પરમાત્માના સ્વરૂપને જાણવું અનુભવવું), સત્ય (યથાર્થ બાષણ), દમ (પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો તથા પાંચ કર્મેન્દ્રિયોને અયોગ્ય વિષયોમાં ન જવા દેવાનું સામર્થ્ય), શ્રુત (લૌકિક તથા પારમાર્થિક વિદ્યા), અમાત્સર્ય (ઈર્ષ્યાનો અભાવ), હી (નહિ કરવાયોગ્ય કાર્યમાં લોકલજ્ઞ), તિ-તિક્ષા (સુખદુઃખાદિ દંદોનું સહન), અનસૂયા (અન્યના ગુણોમાં દોષોનું આરોપણ કરવાનો અભાવ), યજ્ઞ (પંચમહાયજ્ઞ), દાન (સુ-પાત્રને અન્નવસ્ત્રાદિ યથાશક્તિ આપવું), ધૃતિ (ધનહાનિથી કિંવા ઇષ્ટ પ્રાણિપદાર્થના વિયોગથી ચિત્તને ખેદયુક્ત ન થવા દેવાનું સામ-ર્થ્ય), અને શમ (અયોગ્ય વિષયોના ચિંતનથી મનને મોકળું રાખ-વાનું બલ) એ ચાર બ્રાહ્મણનાં મહાવ્રત છે, અને પ્રત્યેક બ્રાહ્મણે

પોતાના બ્રાહ્મણપણાની રક્ષામાટે તેનું અવશ્ય પાલન કરવું જોયીએ. તથા દયા (સર્વ પ્રાણિઓપર કરુણા), ક્ષાંતિ (અન્યના ક્રેલા અપકારને સહન કરવાનું સામર્થ્ય), અનસૂયા (સદ્ગુણી પુરુષોના સદ્ગુણોમાં દોષોનું આરોપણ કરવાનો અભાવ), શૌચ (આહારની તથા શરીરની શુદ્ધિ), અનાયાસ (ઈંદ્રિયો તથા અંતઃકરણને અતિ યતનદ્વારા ખેદ ઉપજે એવાં કાર્યોમાં અપ્રવૃત્તિ), માંગલ્ય (કલ્યાણકારી કાર્યોમાં ઉત્સાહ), અકાર્પણ્ય (સ્વસામર્થ્યાનુસાર અન્નદાનાદિ કરવામાં ઔદાર્ય) ને અસ્પૃહા (અન્યનાં ધનધાન્યાદિમાં સ્પૃહાનો અભાવ) એ આઠ આત્મગુણો પણ બ્રાહ્મણે અવશ્ય સંપાદન કરવાયોગ્ય છે.

પ્રત્યેક ગૃહસ્થાશ્રમી તથા પુત્રપુત્રીવાળા બ્રાહ્મણે પોતાનાં પુત્ર-પુત્રીને સ્વધર્મનું જ્ઞાન આપવુંઅપાવવું જોયીએ, તથા સ્વધર્મપાલનમાં તેમની પ્રવૃત્તિ યાય એવા ઉપાય યોજવા જોયીએ. લૌકિક વિદ્યાસાથે ધર્મનું જ્ઞાન આપવામાં આવે તો જ તેઓ સદાચરણ અને સંતોષદ્વારા સુખી થાયછે, અન્યથા યતાં નથી. પુત્રને ઉપવીત આધ્યાપણી તેની સંધ્યાવંદનમાં અવશ્ય પ્રવૃત્તિ કરાવવી જોયીએ, તથા સ્વધર્મપાલનથી યતા લાભો સમજવવા જોયીએ. કુસંગમાં તથા કુકર્મમાં તેમની પ્રવૃત્તિ ન થવા પામે એમ સાવધાનતા રાખવી, ક્રમકે સ્વભાવ ન પડવા દેવો એ સહેલું કાર્ય છે, પણ પડેલો સ્વભાવ લગવો એ ઘણું કઠિન કાર્ય છે. જ્ઞાતિના મુખ્ય માણસોએ પણ પોતપોતાની જ્ઞાતિના બાલકોને ઉપવીત અપાયાપણી તેમની સંધ્યાવંદનમાં તથા યથાશક્તિ શાસ્ત્રાધ્યયનમાં પ્રવૃત્તિ થયી છે કે નહિ તેનું નિરીક્ષણ કરી જ્યાં જ્યાં તેનો અભાવ પ્ર-

તીત થાય લાં લાં તેનાં કારણો શોધી તેને દૂર કરી તે કાર્યમાં તેમની પ્રવૃત્તિ કરાવવી જોયીએ.

ખાલસામર્તો પ્રચાર જેમ અને તેમ નિર્મૂલ કરી નાંખવામાટે દશ વર્ષની અંદરની પુત્રીને તે વીશ વર્ષની અંદરના પુત્રને અતિ આપત્તિકાલવિના નહિ પરણાવવાંજોયીએ, તથા કન્યાને ઋતુપ્રાપ્તિ થયા. પહેલાં ખાલકોનો ગૃહસ્થાશ્રમ ન આરંભાય તેવિષે પૂરતી સાવધાનતા રાખવી ઉચિત છે.

કન્યાવિક્રય અને વરવિક્રય કરવાનો ધારો જે જે બ્રાહ્મણુજાતિમાં અજ્ઞાન, લોભ કે અસત્ય મોટાછથી પડ્યો હોય તે દૂર કરવા તે તે જ્ઞાતિના મુખ્ય માણસોએ દેશકાલાનુસાર ધારા બાંધી તે પ્રમાણે પોતાની જ્ઞાતિ યથાર્થ રીત્યા વર્તે એમ વ્યવસ્થા કરવી જોયીએ. સૂતી (કસાઈ) જ્યારે પશ્ચાદ્દિનું માંસ વેચેછે, ત્યારે કન્યાવિક્રય કરનારા પોતાની પુત્રીરૂપ મનુષ્યમાંસને વેચેછે એ કેવું અચોગ્ય છે !

ઋણુ કરીને કારજવરા કરવા નહિ. મરણુપરણુના પ્રસંગમાં યથાશક્તિ શાસ્ત્રાનુસાર જેટલું કર્તવ્ય હોય તેટલું કરવું. રૂઢીને લીધે અથવા ખોટી મોટાઈના લોભથી શક્તિઉપરાંત બચ કરવો નહિ.

કોઈ પ્રકારના દુર્વ્યસનને સેવવું નહિ. ભાંગ, ગાંજો, માજમ, અજમ, ખીડી, જરદો કે અફિણાદિના બસનથી દૂર રહેવું એ સારું છે. કેમકે એવાં બસનોથી દ્રવ્યનો નિષ્પ્રયોજન બચ થાયછે, અપવિત્રતા વધેછે, અને ધર્મતાં તથા વ્યવહારનાં કાર્યમાં બાલસ્માદિ ઉપજવાથી હાનિ થાયછે. વામમાર્ગનો આશ્રય કરી કોઈ મમાંસ-

નું સેવન કરતા હોય તો તેમણે તેનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે. મધ-
માંસના સેવનથી કલ્યાણ નહિ પણ પરિણામે અકલ્યાણ જ છે, એમ
જાણવું. જ્ઞાતિના અગ્રેસરોએ પોતાની જ્ઞાતિમાં દુર્વ્યસનરૂપ અનાયા-
રનો પ્રવેશ કિંવા વધારો ન થવા પામે તેમાટે સાવધાનતા રાખ-
વાની આવશ્યકતા છે.

કૃષિકર્મ અને બિજાવૃત્તિ કરી જીવન ચલાવનારા બ્રાહ્મણોએ
વિદ્યા તથા સદુદ્યોગ સંપાદન કરી તે કાર્યનો ત્યાગ કરવો જોયોએ.
જેમનાથી વર્તમાનમાં એ પ્રમાણે બની શકે નહિ તેમણે સ્વધર્મપા-
લનસાથે તે કાર્ય કરવાં, સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી તે કાર્યમાં જ નિમ-
ગ્ન રહેવું યોગ્ય નથી.

જમવાજમાડવાની રીતોએ પણ નિયમમાં લાવવાની અપેક્ષા
છે. એ રીતોથી દ્રવ્ય તથા કાલનો નિષ્પ્રયોજન ભોગ અપાય છે,
અને પરાતપર નિરંતર રુચિ રાખનારા જૂદેવોને વાસ્તવિક લાભને
રચાને પ્રત્યક્ષ હાનિ થતી અનુભવાય છે. જ્ઞાતને માન આપી, દેશ-
કાલનો વિચાર કરી જે કર્તવ્ય હોય તે કરવું, પણ રીતોને ભીધે
નિર્ધન મનુષ્યોને પીડવા નહિ, તથા સ્વસ્થ સમયમાં એવા ભોજના-
દિ કાર્યની સમાપ્તિ થયી જાય એવી વ્યવસ્થા રાખવી જોયોએ.

પ્રત્યેક જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણોના વિચારવાનું પુરુષોએ પોતપોતાની
જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિ અને સ્થિતિનો વિચાર કરી પોતાની જ્ઞાતિ પ્રાચી-
ન વર્ણવ્યવસ્થાઉપર આવે એવા ઉપાયો યોજવા જોયોએ, અને આ-
ચારવિચારોની જે જે શિથિલતા જણાતી હોય તે તે યોગ્ય ઉપા-
યથી દૂર કરવી જોયોએ.

જે બ્રાહ્મણો ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યના પુરોહિતનું કામ આજીવિ-
કામાટે કરતા હોય તેમણે પોતાના યજ્ઞમાનોને સાં થતાં શ્રીતસ્મા-
ર્ત કર્મં યથાવિધિ કરાવવાં જોઈએ, પ્રમાદાદિને વશ થયી અન્યથા
ન કરાવવાં જોઈએ. તેમ જ તેઓમાં સ્વધર્મપાલનમાં શિયિલતા આ-
વી ગયી હોય તે યોગ્ય ઉપાયોથી દૂર કરાવવી જોઈએ.

અજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય સારે સ્થૂલ અસાચાર વધેછે, તે અવ-
શ્ય કર્તવ્યમાં શિયિલતા પ્રસરેછે. એ અસાચારનાં નીચેનાં બે
દષ્ટાંતો એક પ્રસિદ્ધ ગ્રંથકરના લેખમાંથી આપીએછીએ તેથી જ-
ણારો કે સામાન્ય બુદ્ધિના માણસો બ્રહ્મતાના વાસ્તવિક હેતુઓ જે
મિથ્યાભાષણ, પરદારગમન, ચોરી, લાંચ, ક્રોધ, લોભ, સ્વધર્મત્યાગ તે
દુર્વ્યસનાદિ દુરાચરણ છે, તેમનું વિસ્મરણ કરી કેવી સ્થૂઠ વાતોને
બ્રહ્મતાના હેતુરૂપે સમજેછે.

“એક ગામમાં કોઈ સંપ્રદાયના આચાર્ય આવ્યા હતા, તે
ગૂજરાતના બ્રાહ્મણોની નિંદા કરતા હતા, કે આ દેશના બ્રાહ્મણો
પાણી ભરવાને શૂદ્રને આકર રાખેછે, પણ અમારે વાસ્તે બ્રાહ્મણ-
સિવાય કોઈ પાણી ભરીનું લાવે તો તે પાણી અમારા દેશી બ્રાહ્મ-
ણો કોઈ પીતા નથી. પણ તે જ ગામમાં બીજા કોઈ આચાર્ય તે
જ રાત્રે આવ્યા તેમણે એ વાત સાંભળી, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે
અમે તો પોતાનો ન્યાતીભો ભરી લાવે તે જ પાણી પીએછીએ,
અને જે પરન્યાતીલાનું ભરેલું પાણી પીએછે, તે બ્રહ્મ છે.”

“એક ઠેકાણે પશ્ચિમમાં શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ એક તથા એક નામર
અને એક પૂરવીઓ બેઠા હતા, સાં કાંઈ વાત નીસરી, ત્યારે શ્રી-

માળી મોલ્યો કે, 'ઔદીચ્ય બ્રાહ્મણ વગેરેની ઊંચ, અધાણું તથા પાણી અમારે ખપેછે, પણ તેને ઘેર જમીએ તો વટલાઈએ.' ત્યારે નાગર મોલ્યો કે, 'સાડોદરા, વિશત્રનગરા વગેરેના વસ્તુબાણી પી'એ તો પણ અમે વટલાયીએ. પોતાની ન્યાતવાળાનું જ રાંધ્યું અમારે ખપેછે.' ત્યારે પૂરવીએ કહ્યું કે, 'હમેરે ભૈયાકે ચોકેનૈ હમ જમતા નહિ. હમેરે દેશના આચાર બડા હૈ, હમ સ'મ ગૂજરાતી બ્રાહ્મણ બ્રષ્ટ હો ગયે.'"

પંચદ્રાવિડો જેઓ શુદ્ધ આચાર પાળતા હોય તેવાઓને પરસ્પરમાં અન્નોદકનો વ્યવહાર રાખવામાં શાસ્ત્રથી બાધ નથી. છતાં લોકવાસનાથી કિંવા રૂઢીથી જેઓ બાધ માનતા હોય તેમણે પણ ભિન્ન જાતિવાળા સદાચારી બ્રાહ્મણને પોતાનાથી નીચ માનવાના અયોગ્ય કાર્યથી ઉપરામ પામવું જોયીએ.

હવે ક્ષત્રિયવૈશ્યના વિશેષ કર્તવ્યને સંક્ષેપમાં કહીએછીએ:-

ક્ષત્રિય તથા વૈશ્યોએ પણ પોતપોતાની વર્ણને પ્રાચીન સ્થિતિપર લાવવા યત્નશીલ થવું જોયીએ. સંસ્કારોમાં તથા ધર્મપાલનમાં જ્યાં જ્યાં ન્યૂનતા જણાતી હોય ત્યાં ત્યાં સુધારો કરવો જોયીએ. સંપ્રદાયના ભિન્નપણાનો કોશેશ તથા પરસ્પરમાં સંપ રાખી સ્વવર્ણની ઉન્નતિ કરવા યત્ન આરંભવો આવશ્યક છે. ક્ષત્રિયોનો મોટો ભાગ યજ્ઞોપવીત ધારણ કરેછે, થોડો ભાગ ધારણ કરતો નથી. જેઓ ધારણ કરતા હોય તેમણે પોતાના પુત્રને ઉપવીતસંસ્કાર યથાવિધિ કરાવવા સાવધાનતા રાખવાની અપેક્ષા છે. જેઓ ઉપવીત ન ધારણ કરતા હોય તેમણે શ્રીઉપનયનમીમાંસાદિ ગ્રંથમાં

કલાપ્રભાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવી પોતાના પુત્રને યોગ્ય કાલે ઉપવીતસંસ્કાર કરાવવો જોયોએ વૈશ્યોમાંથી કેટલાએક વાણીઆ અને પાટીદારો ઉપવીત ધારણ કરેછે, પણ તેઓનો મોટો ભાગ ઉપવીતવિનાનો છે. તેમણે પણ પૂર્વોક્ત રીતે ઉપાય થોજી પોતાના વર્ણની પ્રાચીન સ્થિતિ સંપાદન કરવા યતન સેવવો જોયોએ. વૈશ્યસૂતારોએ પણ પોતાના પુત્રને ઉપવીતસંસ્કાર યથાવિધિ થાય એમ લક્ષ્ય રાખવાની અપેક્ષા છે.

ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય વર્ણમાં સંસ્કારની પ્રકારાંતરતા, અપૂર્ણતા કે ભોપ જોવામાં આવેછે, તેના મૂલકારણભૂત જૈનાચાર્યો અને પછીના કારણભૂત અણુસમજી બ્રહ્મણો છે. બૃહજન્યોતિપાર્શ્વમાં પણ નીચેના શ્લોકથી એમ જ દર્શાવ્યું છે:-

“વર્ણધર્મવિનાશે તુ જૈનાચાર્યોઽત્ર કારણમ્ ।

પશ્ચાન્ન બ્રાહ્મણાઃ સર્વે યે વૈ ચા ણ્યપંડિતાઃ ॥”

અર્થ:—આ ભરતખંડમાં વર્ણધર્મના વિનાશમાં જૈનાચાર્ય કારણ છે, અને પછી સર્વે બ્રાહ્મણો જેઓ અરણ્યપંડિતો હતા, તેઓ કારણ છે.

જૈનાચાર્યોએ પોતાના સિદ્ધાંતના પ્રસારમાટે વર્ણધર્મને શિથિલ કર્યો, તેને યોગ્ય ઉપાયોથી સતેજ કરવાને સ્થાને ઉલટા તેમને વધારે શિથિલ કરવા લાગ્યા કિંવા થવા દીધા એ તે કાલના તેવા બ્રાહ્મણોનો દોષ છે, એમ ન્યાયી વિદ્વાનો માનેછે.

શંકા:—હાલ ગૂજરાતમાં વસેલા બ્રાહ્મણવિનાના ચાર્યો જે-

મને અસંખ્ય પેઢીથી વેદમંત્રથી સંસ્કાર થવાનું મૂવ જડતું નથી, તેવા લોકોને શાસ્ત્રસમ્મતિથી કયી જાતિમાં ગણવા ? કદી અનુમાનથી ક્ષત્રિયવૈશ્યો હશે એમ માનીએ, તો પણ તેમની કટ્ટલી પેઢીથી ઉચ્છિન્ન યજ્ઞોપવીત વેદમંત્રથી થયાં છે ? અને કદિ ત્રણ પેઢીથી વધારે ઉચ્છિન્ન સંસ્કાર થયા હોય તો તેમને હવે પ્રાયશ્ચિત્ત આપી યજ્ઞોપવીત થયી શકે કે કેમ ? ને થયો શકે તો કેટલું પ્રાયશ્ચિત્ત આપવું જોયીએ ?

સમાધાન:—આર્ય શબ્દવડે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રિવર્ણનો બોધ થાયછે, એ પૂર્વે દર્શાવેલું છે. બ્રાહ્મણુવિનાના આર્ય તે ક્ષત્રિયવૈશ્ય છે. એ ક્ષત્રિયવૈશ્યો હાલ જ ગૂજરાતમાં આવી વસ્યા નથી, પણ બ્રાહ્મણોની સાથે કિંવા સહજસાજ આગળપાછળ ઘણાં વર્ષોથી ગૂજરાતમાં આવી વસેલા છે. જે વાત તેમની ઉત્પત્તિના લેખો તથા દંતકથાઓથી સિદ્ધ છે. વર્તમાનમાં જે ક્ષત્રિયવૈશ્યોને વેદમંત્રથી સંસ્કાર કરાતા નથી, કિંવા અપૂર્ણ રીતે કરાયછે, તેનો પ્રથમ આરંભ જૈનધર્મના અતિપ્રાગલ્ભ્યમાં થયોછે. એ ધર્મના તથા બુદ્ધધર્મના અતિશય પ્રાગલ્ભ્યમાં વેદધર્મ અસ્તપ્રાય થયી ગયો હતો, એ વાત ભરતખંડના ઇતિહાસથી સિદ્ધ છે. આવા વિકટ સમયમાં બ્રાહ્મણો પણ પોતપોતાનો યથાસાધ્ય વર્ણધર્મ માંડમાંડ પાળી શક્યા, સારે ક્ષત્રિયવૈશ્યના વર્ણધર્મની રક્ષા ડાંચી કરી શકે ? બ્રાહ્મણોમાં વિધાનો પ્રચાર ઘટવા માંડ્યો હતો, વેદશાસ્ત્રોપર પરધર્મિઓના અસંત આક્ષેપોથી તેનું અધ્યયન ન્યૂતપણે થતું હતું, અને ક્ષત્રિયવૈશ્યનો મોટો ભાગ ને કેટલાક બ્રાહ્મણો પણ જૈન તથા બુ-

દ્ધર્મના અનુયાયી થયા હતા, એટલે તે કાલે તેમાંના કેટલાક ભાગને વૈદિક સંસ્કારો યથાવિધિ નહિ થતાં પ્રકારાંતરે થવા લાગ્યા, ને કેટલાક ક્ષત્રિયવૈશ્યોમાં તેનો લોપ થયો. આવા આપત્તિકાલમાં સંસ્કારનું રૂપાંતર કે લોપ થયેલ હોય તે સર્વથા ક્ષાંતવ્ય છે. વળી ‘અસંસ્કૃતેऽપિ જાતિમાત્રસ્યાનપાયાત્ ॥’ (સંસ્કાર નહિ થયા છતાં પણ જાતિમાત્રનો નાશ ન હોવાથી) એ સ્મૃતિસંપ્રદના વચનથી અસંસ્કારી સ્થિતિથી ક્ષત્રિયવૈશ્યની ક્ષત્રિયવૈશ્યજાતિનો નાશ થતો નથી, એમ સિદ્ધ થાયછે, ને વર્તમાનમાં પણ તેમને સૌ ક્ષત્રિયવૈશ્ય તરીકે ઓળખેછે. સર્વ ક્ષત્રિયવૈશ્યોને વેદોક્ત રીતે ઉપનયન થતું નથી, એ વાર્તા મિથ્યા છે. કેટલાક ક્ષત્રિયવૈશ્યોને વેદોક્તરીત્યા જ ઉપનયન થાયછે. કેટલાએકને પુરોહિતના અજ્ઞાનથી અને યજ્ઞમાનની ઉપેક્ષાથી પુરાણોક્તરીત્યા ઉપનયન થાયછે, ને કેટલાક ક્ષત્રિયવૈશ્યોને ઉપનયન થતાં નથી, પણ તેઓનો ઉપનયનવાળાઓ સાથે ભોજનવ્યવહાર તથા કન્યાવ્યવહાર છે, તેથી તેમની ક્ષત્રિયવૈશ્યજાતિમાં શંકા લાવવા કારણ નથી. પ્રાચ્યતા એ ઉપપાતક છે, ને એ ઉપપાતક પરંપરાના અવ્યાસથી વર્તમાનમાં મહાપાતકરૂપ થયું ગણાયછે, અને ‘દ્વાદશભિર્વર્ષૈર્મહાપાતકિનઃ પૂર્યંતે ॥’ (મહાપાતકી બાર વર્ષે શુદ્ધ થાયછે) એ હારીતમુનિના વચનानુસાર તે પ્રાચ્ય દ્વાદશ વર્ષે શુદ્ધ થાયછે. બાર વર્ષને સ્થાને ૩૬૦ ગૌદાન થાયછે, વિગેરે વિશેષ નિર્ણય પ્રમાણુવચનોસહિત વર્ણુમીમાંસાદિ લેખમાં જોવો. બ્રાહ્મણોમાં જેમ હીનાચાર નામની પ્રાચ્યતા આવીછે, તેમ ક્ષત્રિયવૈશ્યોમાં આવીછે, માટે એ ત્રણે વર્ણુની ઉત્તિ માટે વિદ્વાનોએ ય-

યાશક્તિ યત્ન કરવો જોયોએ. ક્ષત્રિયવૈશ્યોને શૂદ્ર કરવાથી કાંઈ ૧૫
 લક્ષણોની સ્થિતિ સુધરવાની નથી, પણ જગડતી જતી હશે, તેમાં
 ઉત્તરો વધારો થશે, અને ક્ષત્રિયવૈશ્યનો તો પ્રલક્ષણીય નાશ જ થશે.
 સામ, દાન, ભેદ ને દંડ એ ચાર પ્રકારની વ્યક્તિને કે સમૂહને સુ-
 ધારવાની નીતિ છે. બ્રાહ્મણોને તેમનું કૃત્ય યથાવિધિ સમજાવી તેમાં
 પ્રેરવા તે સામનીતિ છે, પુસ્તકો દ્રવ્યાદિ આપી તેમને સ્વધર્મપાલ-
 નમાં સ્થિત કરવા એ દાનની નીતિ છે, ને ક્ષત્રિયવૈશ્યોની સ્વધર્મમાં
 પ્રવૃત્તિ થયેલી જોયી લજ્જા તથા લોકવાસનાને લીધે સ્વધર્મપાલનમાં
 બ્રાહ્મણો પ્રેરવા એ ભેદનીતિ છે. આ ભેદનીતિની રીતે પણ ક્ષત્રિયવૈશ્યો-
 ની ઉન્નતિસાથે જ અનાયાસે બ્રાહ્મણજાતિની પણ ઉન્નતિ થશે. દંડ-
 નીતિનો તો રાજાએ, ધર્મના આચાર્યે કે જ્ઞાતિના અગ્રેસરોએ ન
 ચાલતાં ઉપયોગ કરવાનો છે.

શંકા:—આધુનિક વેદવિરુદ્ધ મતનું ખંડન કરનાર એક ઉદાસી-
 ન સાધુ તથા કેટલાક પાંડિતો અને બ્રાહ્મણો ત્રણ પેઢીથી ઉપરના
 પ્રાચીન ઉપનયનસંસ્કાર થાય નહિ એમ કહેછે, માટે ત્રણ પેઢીથી
 ઉપરના પ્રાચીન ઉપનયનસંસ્કાર થયો શકે નહિ.

સમાધાન:—આ તમારી શંકા ન્યાયપુર:સર નથી, માટે તેનો
 ઉત્તર આપવા અપેક્ષા નથી, છતાં તમારા મનના સમાધાનાર્થે તેનો
 સંક્ષેપમાં ઉત્તર આપીએછીએ:—તે વક્તા ઉદાસીન સાધુ છે. ઉદા-
 સીન એ નાનકપંથની એક શાખા છે. નાનકપંથ પંદરમા સૈકામાં
 આવેલો હોવાથી આધુનિક છે. તે પંથ વેદવિરુદ્ધ છે, એમ તો વેદ
 તથા સ્મૃતિકરતાં તે પંથમાં અંધસાહજ નામના અંધનું વિશેષ માન

છે, તેથી તથા જેનું શ્રુતિસ્મૃતિમાં મૂલ્ય મળતું નથી, એવી ઘણીએક ક્રિયાઓ તેઓમાં ચાલેછે, તેથી સિદ્ધ થાયછે. સાતવીસ આદિ ઘણી-એક ધર્મની જગ્યાઓમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યાદિ પોતાના નાની વયના (જે ત્રણ કે ચાર પાંચ વર્ષના) પુત્રોને ભેટ મૂકેછે, ને તે ઉપવીતવિનાના બાલકોને ઉદારીન અને નાગા સાધુઓ મંદિરના મહંતપાસેથી શિષ્ય કરવા માગી લેછે, ને તેને પોતે પંડિત હોય તો વેદાદિ શાસ્ત્રો ભણાવેછે, આ વગેરે અનંત વેદવિરુદ્ધ વિજ્ઞાન પ્રવૃત્તિ ચાલેછે, તે શાસ્ત્રસિદ્ધ નથી, એ પ્રત્યક્ષ છે, તો તેનું ખંડન નહિ કરતાં અનુસરણ કરવું ને શાસ્ત્રસિદ્ધ તથા વર્ણવર્મની ઉત્તતિ કરનાર પ્રાલયસંસ્કારનું ખંડન કરવું—તેઓ ખંડન કરતા હોય એમ જાણવામાં નથી છતાં જે તેઓ ખંડન કરતા હોય તો—તે અનુચિત છે. જે પંડિતો અને બ્રાહ્મણો પ્રાલયસંસ્કારના વિરોધી હોય તેમણે વર્તમાનના સર્વ બ્રાહ્મણોની તથા પોતાની સ્થિતિ સર્વ પ્રકારે શાસ્ત્રસંમત છે કે નહિ તે ન્યાયપૂર્વક દર્શાવી આપવું જોયીએ. અન્યથા તેમનું એકપક્ષનું કથન ન્યાયપુરસ્કર થયી શકે નહિ. તથા વર્ણની સ્થિતિ સુધારવા ઉત્સાહપૂર્વક યત્ન કરનારા ઘણા પંડિતો તથા બ્રાહ્મણો ભરતખંડમાં છે. વર્તમાનમાં પંડિતજી ગદ્યુત્તમજી, સ્વામીશ્રી તિશુદ્ધાનંદજી, પંડિતજી નાનુરામજી, મહામહોપાધ્યાય ભીમાચાર્ય, પંડિતજી રામભિશ્ર તથા શાસ્ત્રી રણુછોડજી વગેરે ઘણા પ્રસિદ્ધ પંડિતો તથા ઘણા સારા સારા બ્રાહ્મણો પ્રાલયને સંસ્કાર થયી શકવાના મંત્રમાં છે. મરહુમ મહામહોપાધ્યાય રાજારામ બોડસ પણુ એ મતને પ્રોત્સાહન કરનારા હતા. જેમ કોઈની બાજુ આકૃતિ એકસરખી

નથી, તેમ અંતરમાં રહેલા સંસ્કારોની ભિન્નતાને લીધે સૌની રુચિ તથા પ્રવૃત્તિ પણ સમાન હોઈ શકે નહિ, તેથી કેટલાકને ક્ષત્રિયવૈશ્ય-નો અભાવ તથા વ્રાલને સંસ્કાર ન થયી શકે એ વાત છટ લાગતી દશે, પણ તે યોગ્ય છે કે અયોગ્ય છે, તે વિચારવાનું કાર્ય અમે વિચારી પ્રજ્ઞને સોંપીએ છીએ. ઐદ્રાશ્નન્યાયાથી ત્રણ પેઢીથી ઉપરના વ્રાલને સંસ્કાર કરાવવામાં કાર્ત્ત પ્રકારનો શાસ્ત્રવિરોધ નથી. વિશેષ શાસ્ત્ર થ વિચારવો હોય તો વ્રાલસંસ્કારમીમાંસાનું બાષાંતર જુઓ.

શંકા:—જેનો વિવાહ થયી ગયોછે, તથા પુત્રાદિ પ્રજા થયીછે, તેને ફરીથી પ્રાતિલોભ્ય આશ્રમ લઈ જતોઈ દેવાય કે કેમ ?

સમાધાન:—જ્યેષ્ઠ વ્રાલને ઉપનયનસંસ્કાર કરવામાં પ્રાતિલો-ભ્ય આશ્રમ આપવાનો નથી, પણ તેમની જે ગૃહસ્થાશ્રમ માંડવાની સદૌષ પ્રવૃત્તિ થયીછે, તે દૂર કરવાની છે. શાસ્ત્રમાં કહેલા સમયમાં ઉપવીત આપવું એ મુખ્ય પક્ષ છે, ને જ્યેષ્ઠવ્રાલને ઉપવીત આપવું, તે આપત્તિકાલનો ધર્મ છે, મુખ્ય ને નિલ ધર્મનથી. વિશેષ શા-સ્ત્રાર્થમાટે વ્રાલસંસ્કારમીમાંસાનું બાષાંતર જુઓ.

શંકા:—જે આર્યજ્ઞાતિમાં પુનર્લભથી ગોત્રકપ્રજ્ઞની ઉત્પત્તિ થાયછે, તેનો પ્રચાર આખી જ્ઞાતિમાં છે, તેવાને કઈ જ્ઞાતિમાં ગણ-વા ? અને તેઓનો વૈદિકકર્મમાં અધિકાર છે કે કેમ ?

સમાધાન:—પુનર્લભથી ગોત્રકપ્રજ્ઞ ઉપજતી નથી. વિધવા ઓ જ્ઞરથી જે પુત્ર ઉત્પન્ન કરે તે ગોત્રક કહેવાયછે. શ્રીમનુષ્મગવાનૂ પણ નીચેના શ્લોકથી એમ જ કહેછે:—

“પરદારેષુ જાયેતે દ્વૌ સૂનૌ કુંડગોલકૌ ।

પત્યૌ જીવતિ કુંડઃ સ્યાત્ મૃતે ભર્તરિ ગોલકઃ ॥”

અર્થ:—કુંડ અને ગોલક એ નામના બે પુત્રો પરદારાઓમાં ઉપજે છે. પતિ જીવતાં છતાં સધવા સ્ત્રી જન્મી જે પુત્ર ઉપજવે તે કુંડ કહેવાય છે, અને પતિ મુઆપછી વિધવા સ્ત્રી જન્મી જે પુત્ર ઉપજવે તે ગોલક કહેવાય છે.

પુનર્લભ્ય પૌનર્ભવ પ્રજા ઉપજે છે, એમ નીચેના શ્લોકથી મનુભગવાન કહે છે:—

“યા પત્યા વા પરિત્યક્તા વિધવા વા સ્વેચ્છયા ।

ઉત્પાદયેત્પુનર્ભૂત્વા સ પૌનર્ભવ ઉચ્યતે ॥”

અર્થ:—જે સ્ત્રીને તેના પતિએ લજી દીધી હોય તે અથવા વિધવા પોતાની ઇચ્છાથી જીજ્ઞે પતિ કરી જે પુત્ર ઉપજવે તે પૌનર્ભવ કહેવાય છે.

પ્રયોગપારિજ્ઞતમાં નીચેનું બ્રાહ્મનું વચન આપી કુંડગોલકને સંસ્કાર કરવાયોગ્ય કહ્યા છે:—

“एवमेव द्विजैर्जातौ संस्काया कुंडगोलकौ ॥”

અર્થ:—એ પ્રમાણે દ્વિજોથી ઉપજેલા કુંડગોલક સંસ્કાર કરવાયોગ્ય છે.

જ્યારે કુંડગોલક સંસ્કાર્ય છે; ત્યારે પૌનર્ભવ સંસ્કાર્ય હોય એ વિના હો જ સમજાય એવું છે. વર્તમાનમાં પણ રાજગર તથા સારસ્વતાદિ બ્રાહ્મણોમાં અને ક્ષત્રિયોમાં એવા પૌનર્ભવને સંસ્કાર થયાં જાય છે. પુનર્લભ્ય સ્વજાતિમાં થાય છે, તેથી વર્ણવિલોપ થતો નથી, માટે માતાપિતાની જ્ઞાતિ તે પુત્રની જ્ઞાતિ છે, તેને સંસ્કર કે અદ્ર ગણવાનો અવકાશ નથી. જે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિયો ને વૈશ્યોમાં પુનર્લભ્ય

થાયછે, તેઓ ઉચ્ચ પ્રકારના ગણાતા નથી, તેમ જ જે જ્ઞાતિમાં પુનર્લેખ થાયછે, ત્યાં પણ બધી વિધવાઓ પુનર્લેખ કરતી નથી, તેથી તેનો પ્રચાર આખી જ્ઞાતિમાં કહેવાય નહિ. દેશમાં જોયો તથા વિધવાઓમાં શુદ્ધ અલ્પચર્ય પાલન કરવાનું અસામર્થ્ય જોયો માત્ર પુનર્લેખમાં તે જ્ઞાતિના અગ્રેસરો નિરોધ કરતા નથી. જે પૌનર્ભવ અન્ય જાતિમાં ગણાય તો કુંડ પણ અન્ય જાતિમાં ગણાવો જોયોએ. ને કુંડપ્રજા કયો જ્ઞાતિમાં કેવલ નહિ હોય એ કહેવું મનુષ્યશક્તિની બહાર છે.

આર્યવિધવાઓ પોતાના તથા પતિના શ્રેયમાટે શુદ્ધ અલ્પચર્ય પાળી જીવન વ્યતીત કરે એજ તેમનો શાસ્ત્રસંમત નિલધર્મ છે. પુનર્લેખ કરવું એ સમયનો ધર્મ છે. જે દિવસમાં પુનર્લેખ ચાલતું હોય તે દિવસે તે વ્યવહારને નિર્મૂલ કરવા પોતાની જ્ઞાતિમાં સદ્ધર્મની પ્રવૃત્તિ વિશેષ કરાવવી જોયોએ, તેમ જ વિધવાઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમજતી થાય એવા પ્રકારનું શિક્ષણ તેમને મળે એવી વ્યવસ્થા કરવી જોયોએ.

જે જ્ઞાતિમાં પુનર્લેખ થતાં હોય તે જ્ઞાતિ આખી દૂષિત થતી નથી, માટે તેમને પોતાના વર્ણનાં વૈદિકકર્મો કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે. કલિમાં માત્ર ક્ષેત્ર જ લેપાયછે, એમ 'કૃતે તુ લિપ્યતે દેશસ્ત્રેતાયાં ગ્રામ એવ ચ । દ્વાપરે કુલમેકં તુ કલૌ કર્તા વિલિપ્યતે ॥' એ વચનથી સિદ્ધ છે, માટે પૌનર્ભવને દૂષિત માનેલ છે, છતાં તેને પણ વૈદિકકર્મનો અધિકારી માનેલ છે, માત્ર દાનાદિમાં અનધિકારી માન્યોછે. જુઓ શ્રીમનુસ્મૃતિનો નીચેનો શ્લોક:-

“યત્તુ વાણિજકે દત્તં નેહ નામુત્ર તદ્ભવેત્ ।

મસ્મનીવ દુતં હૃદયં તથા પૌનર્ભવે દ્વિજે ॥”

અર્થ:- વ્યાપાર કરનારા દ્વિજને તથા પૌનર્ભવ દ્વિજને જે દાન કરવામાં આવેછે, તે આ લોકમાં તથા પરલોકમાં ફલદાતા થતું નથી, જેમ રાખમાં હોમેનું દાન નિરર્થક છે, તેમ તે દાન પણ નિરર્થક છે.

ત્રિવર્ણીએ પોતપોતાના વિશેષ ધર્મો શ્રદ્ધાભક્તિપુરઃસર પાત્રન કરતાં શ્રીમનુભમવાને કહેલો દશ લક્ષણવાળો સામાન્યધર્મ પણ સાધવાનતાપૂર્વક યથાશક્તિ પાળવો જોયીએ:—

“દશલક્ષણકો ધર્મઃ સેવિતવ્યઃ પ્રયત્નતઃ ॥

ધૃતિઃ ક્ષમા દમોઽસ્તેયં શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

ધીર્વિદ્યા સત્યમક્રોધો દશકં ધર્મ લક્ષણં ॥”

અર્થ:—દશ લક્ષણવાળો ધર્મ પ્રત્યેક દ્વિજે પ્રયત્નથી સેવન કરવાયોગ્ય છે. ધીરજ, ક્ષમા, મનોનિગ્રહ, અયોગ્ય રીતે દ્રવ્ય સંપાદન ન કરવું, આદારની તથા શરીરની શુદ્ધિ રાખવી, ઈન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી, આત્મજ્ઞાન સંપાદન કરવું, સદ્વિદ્યા સંપાદન કરવી, યથાર્થ જાણણું કરવું તે અક્રોધ રાખવો એ દશ લક્ષણવાળો ધર્મ છે.

ત્રિવર્ણના પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાનો આંતર તથા બાહ્ય વ્યવહાર પવિત્ર રાખી પોતાની તથા સ્વજનિની ઉન્નતિ કરવા યથાશક્તિ યતન કરવો જોયીએ. શુભ પ્રવૃત્તિનું ફલ પણ શુભ જ છે, એ વાર્તા મંદેદ-વિનાની છે, માટે સૌએ શુભ પ્રવૃત્તિમાં જ આગ્રહ સેવવો હયિત છે.

સમાપ્ત.

